

ВРЕДНОСТИ МАНАСТИРА ГРГЕТЕГ КАО ПРЕДУСЛОВ ЗА РАЗВОЈ ТУРИЗМА

VALUE OF MONASTERY GRGETEG AS A PREREQUISITE FOR TOURISM DEVELOPMENT

Мирослав Вујичић*, Др Снежана Бесермењи*, Мр Игор Стаменковић*

РЕЗИМЕ: Услед инвазије турске војске и пада деспотовине уследио је целокупан пребачај српске културе на просторе Фрушке горе. На остацима напуштених католичких манастира ничу бројни нови православни манастири, који ће наредних неколико векова бити носиоци српске културе, образовања и духовности.

Манастир Гргетег налази се у југоисточном делу Фрушке горе, у долини на десет км од старог пута Нови Сад – Београд. Представља један од посећенијих манастира Фрушке горе. Поседује богате амбијенталне, културне, духовне, историјске, уметничке вредности, које још нису довољно искоришћене, како би се манастир што боље представио посетиоцима.

Кључне речи: Верски туризам, туристичка валоризација, манастир Гргетег.

ABSTRACT: Due to the Turkish military invasion and fall of the Despot, entire Serbian culture was transferred to the mountain of Fruska Gora. On the remains of the abandoned Catholic monasteries new Orthodox monasteries were built, who will be a center of Serbian culture, education and spirituality for next few centuries.

Grgeteg is located in the southeastern part of Fruska gora, up in the valley ten km from the old road Novi Sad - Belgrade. It represents one of the most visited monasteries of Fruska gora. It has a rich environmental, cultural, spiritual, historical, artistic values, that have not been sufficiently exploited, so monastery can be presented in better way to tourist.

* Универзитет у Новом Саду, Природно-математички факултет, Депарман за географију, туризам и хотелијерство, Трг Доситеја Обрадовића 3, Нови Сад; www.dgt.uns.ac.rs

УВОД

Фрушкогорске манастире краси дуга историја постојања, историја која је директно била условљена турбулентним дешавањима на простору Војводине. Резултат такве историје јесте велико културно благо, како материјално, тако и нематеријално. У данашње време то благо налази се или у склопу манастира или у некој од културних институција, те је већина недоступна широј јавности.

Манастир Гргетег, као и остали фрушкогорски манастири, поседује велики туристички потенцијал. Поседује значајне културне, духовне, уметничке и историјске вредности, које могу бити презентоване туристима. Поред тога налази се у предивном амбијенту, Националном парку Фрушка гора, окружен богоугодном атмосфером. Све наведено погодује развоју туризма кроз унапређење туристичке понуде манастира. У даљем раду биће представљено културно и духовно благо манастира Гргетег, као и тренутно стање и потенцијали за даљи развој туризма. Већина материјала прикупљена је из већ написане литературе о поменутом верском објекту, али исто тако и са терена, као најмеродавнијем начину да се процени тренутно стање неког локалитета.

ГЕОГРАФСКИ ПОЛОЖАЈ И ДОСТУПНОСТ

Манастир Гргетег смештен је на јужној подгорини Фрушке горе око 10 km западно од старог пута Нови Сад – Београд (М-22) и око 15 km североисточно од Ирига. Локални пут који повезује пут Нови Сад-Београд са манастиром недавно је обновљен, те је у одличном стању. Манастир је у близини Сремских Краловаца, а у широј дисперзивној зони налазе се градови Нови Сад, Инђија, Београд и многи други који представљају потенцијалну туристичку тражњу. Поред друмског саобраћаја, значајан потенцијал има и близина реке Дунав, који представља значајан пловни правац за иностране туристе. Тренутна супраструктура Дунава је на незадовољавајућем ниову, будући да не постоји довољан број марина и пратећих објеката које би подржале даљи развој речног саобраћаја. После претходно изнетог можемо рећи да манастир има повољан туристичко-географски положај и за тренутну туристичку потражњу опремљен је солидном инфраструктуром (добар прилазни пут, паркинг са довољно места, сигнализацију итд.). Са већом посетом биће потребна одређена улагања како би се побољшала туристичка понуда манастира.

КУЛТУРНО-ИСТОРИЈСКО НАСЛЕЂЕ МАНАСТИРА

Историјски значај и духовност фрушкогорских манастира најбоље се осликава кроз текст др Лазара Ракића (2007) „У увалама леполике Фрушке горе, богате даровима природе, и човек се вековима исказивао даровима свог духа, што се најбоље види у бројним манастирима, због којих неки писци Фрушко-

горје називају трећа Света гора, после Атоске и Синајске, сматрајући да није случајан распоред ових светилишта на земљи, јер наводно, одговара распореду неких сазвежђа на небу“. О њиховом значају даље говори др Лазар Ракић „фрушкогорски манастири су остали под печатом свеколике српске прошлости своје државе, па и више од тога, скуп најдубљих и најтрагичнијих симбола те историје“. О духовном значају фрушкогорских манастира говорио је и Добрица Ћосић „У тој духовној целовитости где су православље, косовски мит и слободарске традиције до сада чиниле језгро српске духовности, развијаће се нова духовност, нове вредности и садржај свељудске узајамности која ће настајати са универзалним саобраћајем и слободом људске личности“. На основу претходно изнетих речи, може се видети тесна веза између историје и духовног живота српског народа, која је утиснута у фрушкогорске манастире. Из темеља те духовности проистекло је бројно културно благо, које данас краси простор Фрушке горе, и сведочи о просшлим временима.

Према очуваном предању, манастир Гргетег је основао 1471. године деспот Вук Гргуревић, познатији у народу као Змај Огњени. Први поуздани историјски извори потичу из турских катастарских књига и односе се на време половине XVI века. Први пут се манастир помиње у дефтеру 1546. године, где се напомиње да је манастир исплатио феудалну дажбину од педесет акчи. У другом дефтеру се помиње манастирски посед, где манастир поседује њиве, баште, ливаде и винограде, као и манастирска здања (црква, конаци, економске зграде). Попис начињен између година 1588–1595. бележи да се у склопу манастирског поседа налазе и три воденице на језеру Затону код Петроварадина. О постојању Гргетега у XVII веку говоре три турска документа из 1626., 1652. и 1659. године и сведоче да се манастир успешно одржао у последњем веку турске владавине у Срему. Током аустријско-турског рата доживео је тешка разарања и пустошења, тако да је напуштен током 1683. године. После неколико година додељен је јенопољском епископу Исаију Ђаковићу, који одмах започиње реконструкције манастира. Детаљна реконструкција креће тек 1751. године (Фолић-Куртовић и сар., 2008).

Током вишевековног постојања овог манастира у њему су подигнути стара црква, нова црква са звоником и зиданим иконостасом, затим мања унутрашња звоничко-хорска капела, четвоространоспрати конаци, као и економске зграде и на крају гробљанска капела. Иконостас у новој цркви осликао је Јаков Орфелин 1774. године (Фолић-Куртовић и сар., 2008).

Године 1841. манастир страда у пожару. Архимандрит Иларион Руварац извршио је између 1899. и 1901. радикалне промене у физиономији манастирског комплекса и то на основу пројекта загребачког архитекте Хермана Болеа. Орфелинов иконостас оштећен пожаром замењује нови иконостас од камена и метала који је осликао Урош Предић у периоду од 1901. до 1904. године. Манастир трпи поновна разарања током Другог светског рата. Звоник је униран, иконостас делимично оштећен, уништена је манастирска архива, а драгоцености манастира и његова ризница су опљачкане (Фолић-Куртовић и сар., 2008). Обнова манастира требала је по плану да траје од 1950. до 1992. године, и ако је крајњи циљ плана остварен обнова није прекинута, тако да се манастир константно унапређује и развија.

Слика 1. Спољашњи изглед Манастира Грgetег

Figure 1 – Exterior of monastery Grgeteg

Извор: Платонеум

Данас манастирски комплекс чине црква опасна конацима са све четири стране, као и додатне економске зграде (слика 1). У једном од манастирских конака отворена је стална музејска поставка под називом „Ризнице фрушкогорских манастира”, која представља прави корак повезивања манастира са посетиоцима.

Основа цркве је једнобродна са правоугаоним певницама у нивоу предолтарског травеја. Уз цркву са западне стране налазио се звоник, данас познат само са фотографија. Био је ослоњен у приземној зони на четири масивна ступца, од којих су два источна улазила делимично у масу црквеног улазног зида. Звоник је у Болеовој интерпретацији изгубио првобитну барокну капу и добио издужену звонолику, која извире из тимпанона постављених у њеној бази, на све четири стране. У савременој обнови задржан је само део звоника у висини приземља и прве етажe. Покривен је двосливним кровом. С обзиром да црква нема куполе на пресеку, кров има наглашен крстообразни изглед. Спољни изглед цркве значајно је измењен, постављањем пиластара на местима где и у ентеријеру постоје. Прозори су полукружно завршени малтерском пластиком у виду полукружних лукова са профилисаним централним мотивом кључног камена (Фолић-Куртовић и сар., 2008).

Манастирски конаци су настали пре изградње данашње цркве: западни и северни део између 1751. и 1752. године, а источни део 1760. године. Њихов барокни облик изразито једноставан, са тремом по целом обиму и са различитим спратним висинама, услед чега је упадљиво неподударане прозорских редова у појединим сегментима. Кровови су двободни, али различитог пада, тако да се фазе грађења и на тај начин могу уочити (Фолић-Куртовић и сар., 2008).

Одмах по изградњи новог храма украшена је и његова унутрашњост, трудом митрополита Јована Георгијевића и Викентија Јовановића Видака. Унутрашњост храма опремљена је дрворезбареним намештајем, а на Богородичин трон је постављена *Чудотворна Богородичина икона*, свечано пренета из Шиклоша (Мађарска) по наређењу митрополита Павла Ненадовића 12. јуна 1756. године. Ови радови уништени су каснијим обновама, а сама *Чудотворна икона* нестала је у Другом светском рату. Сачуване су репрезентативна часна трпеза, ниша проскомидије и умиваоница, изведени у клесаном камену, ктиторством митрополита Георгијевића, по узору на исте радове у његовој дворској резиденцији у Вршцу. То су најрепрезентативнији примерци каменог црквеног намештаја у областима Карловачке митрополије. Зидани иконостас, изведен по угледу на иконостас придворне капеле вршачког владичанског двора осликао је Јаков Орфелин. Од њега су сачуване само две крајње престоње иконе са стојећим ликовима *Светог Николе* и *Светог Јована Крститеља* (Фолић-Куртовић и сар., 2008).

Унутрашњост главног манастирског храма потпуно је измењена приликом реконструкције изведене између 1893. године и 1901. године под руководством Хермана Болеа. Приликом реконструкције стари иконостас је срушен, а нови је изведен у стилу историзма, комбинацијом камена и метала. Иконе за нови иконостас насликао је Урош Предић, а његов тематски репертоар утврђен је уговором склопљеним почетком 1900. године.

Стари зидани иконостас насликао је Јаков Орфелин 1774–75. године. Тај иконостас је након земљотреса и радова на уређењу цркве, којима је руководио Херман Боле, уклоњен и постављен нови данашњи иконостас. Иконе је насликао Урош Предић 1902. године (Фолић-Куртовић и сар., 2008).

Духовно благо манастира може се сагледати кроз традицију неговања светосавског духовног живота, где је држава Немањића пренета у Фрушкогорје, односно северено од Саве и Дунава. О духовности манастира сведоче и речи Јована Дучића „Срби су на зидовима својих манастира сачували ликове својих владара од настанка до пропасти српске државе, као и мошти већине својих владара, што је утицало на очување историјске и националне свести“. Треба напоменути да су мошти лица проглашених за светитеље постале окоснивца једне нове књижевности, настале у манастирима, јер су о њима писане црквене службе и похвалне песме. Духовно благо које се налази унутар манастира свакако су и већ поменуте мошти бројних светитеља, познатих личности и знаменитих људи. Унутар манастира Гргетег почивају мошти познатог архимандрита Илариона Руварца, врховног поглавара српске историографије током друге половине деветнаестог века, односно утемељивача научнокритичке школе српске историографије, који је иза себе оставио бројна писана дела. Затим мошти др Федора Никића, професора универзитета и ктитора поменутог манастира. Једно време фрушкогорски манастири били су средиште духовног живота српског народа у целини, жариште писмености, књижевности, уметности. Манастир Гргетег поседовао је значајну библиотеку, која данас делимично сачувана.

Духовност манастира материјализовала се у виду разних старина, која данас красе манастирску ризницу и Музеј Српске православне цркве у Београ-

ду. Од значајнијих треба издвојити епитрахил монахиње Јелене Црнојевић из 1553. Године, који се данас налази у музеју Српске православне цркве, затим гравире са представом светог Николе из 1746. Године, дело аутора Христофора Жефаровића, исто се налази у Музеју СПЦ. У Музеју Српске православне цркве налази се и кадионица из 1872. Године, Дискос из средине 18. Века., Дуборезани крст са филигранским оковом из 1772. године и бројно друго благо. Не би било лоше направити копије овог блага са знаком где стоје оригинали, које би биле изложене у ризници манастира. Благо које је изложено унутар ризнице манастира: дрвена кутија за чување дуборезаног крста заједно са дуборезаним крстом, Петохлебница од посребреног метала, Јеванђеље са представама четири јеванђелиста у емајлу и др. Унутар манастира налазе се и бројни портрети знаменитих личности: Портрет Јосифа Рајачића, архимандрита грофа Антонија Бранковића, гретешког Павела Хаџића, архимандрита Илариона Руварца рад уроша Предића и др.

ДЕФИНИСАЊЕ ТУРИСТИЧКЕ ВАЛОРИЗАЦИЈЕ

Сама реч валоризација означава утврђивање вредности, процену. Др Д. Ахметовић-Томка туристичку валоризацију описује као утврђивање или процену вредности туристичких атрактивности, односно процену туристичких атрактивности свих оних појава, објеката и простора који имају, поред осталих карактеристика, и својство да су атрактивни (интересантни) за туристе и да кроз њих туристи могу задовољити своју туристичку (културну или рекреативну) потребу. Две основне и најзначајније категорије у туристичкој валоризацији су атрактивност и вредност (Ахметовић-Томка, 1994).

Др Ђ. Чомић под туристичком валоризацијом одражава вредновање, тј. Квалитативну и квантитативну процену туристичке вредности свих претходно пописаних ресурса. Као и осталих конститутивних елемената туристичког потенцијала (туристичке опреме). Циљ валоризације је да процени вредност елемената туристичког потенцијала (појединачно и збирно), односно да утврди њихову употребну и прометну вредност (Чомић, Пјевач, 1997).

Основни проблем код приступа валоризацији састоји се у избору критеријума и у њиховој објективизацији (Ћурчић, 1999). Објективност се донекле може постићи укључивањем више стручњака из различитих области науке у процес вредновања културног добра. Док би критеријум валоризације требало прилагодити врсти културног добра. За вредновање манастира Гргетег (просторно културно-историјске целине) одабрано је вредновање следећих елемената: микролокацијски положај и доступност, уметничка вредност, амбијент, туристичка атрактивност, опремљеност и изграђеност простора. Културном добру се додељују оцене од 1 до 5:

1. недовољног квалитета, потенцијал није за туристичку презентацију
2. квалитет који задовољава, локалног туристичког значаја
3. добар квалитет ресурса, регионалног значаја
4. врло добар квалитет, шире регионалног, националног значаја
5. одличан квалитет ресурса, међународног туристичког значаја

ВАЛОРИЗАЦИЈА ТУРИСТИЧКИХ РЕСУРСА МАНАСТИРА ГРГЕТЕГ

Микролокацијски положај и доступност манастира Гргетег је повољна, то произилази из доброг положаја и повезаности Фрушке горе са остатком регије. Манастир је приступачан из правца старог регионалног пута Нови Сад-Београд (М-22) који је повезан са манастиром локалним путем. Пут до манастира је обновљен те је у добром стању, на њему постоји одвајање за Ириг. Испред самог манастира налази се паркинг, који значајно доприноси туристичкој понуди и омогућује веће посете манастиру. Исто треба напоменути добру повезаност и не велику удаљеност осталих Фрушкогорских манастира од Гргетега. Ови манастири могу бити представљени као јединствен туристички производ, али и као појединачни јер сваки поседује сопствене специфичне вредности. Сигнализација јасно упућује на локалитет манастира. Постављена је табла која указује на манастир тачно на раскрсници локалног пута (за Чортановце и Ириг) са регионалним путем Нови Сад-Београд. Као и табла која указује на манастир пре раздвајања пута за Крушедол и Ириг. Табле су од дрвета што се уклапа и осликава окружење у коме манастири налазе.

Уметничка вредност манастира Гргетег је значајна, почевши само од његовог дугог постојања, преко пет векова, преко културног блага које се налази у склопу манастира, па све до духовног значаја који он представља за православне вернике. Живопис манастира, услед дугог постојања манастира, изведен је у више наврата, што је и наведено у претходном тексту о историјату манастира. Поред живописа манастир поседује бројне старине које се налазе у његовом поседу или ван њега. Оне могу постати актуелне са стварањем манастирске ризнице и излагањем у истој. Исто велику вредност представљају мошти значајних историјских личности које су сахрањене у манастиру, а већ су помињани у претходном тексту.

Амбијент манастира је пријатан. Довољно је поменути да се манастир налази „ушущан“ на Фрушкој гори. Сам пут до манастира представља угодну вожњу по питомим успонима и падовима поменути планине. Манастир је окружен природом, односно ливадама и шумама. Ово значајно доприноси целокупном доживљају манастира. Тишина га окружује и добро је изолован и удаљен од било какве буке што је битно, пошто је реч о духовном споменику. Посед манастира садржи мали паркић у којем се посетиоци могу одморити на дрвеним клупицама пре уласка у сам манастир. У ширем комплексу манастира налази се доста зеленила, што се савршено уклапа у окружење. Што се тиче саме грађевине недавно је обновљена и мало одудара од поменутог окружења услед своје монументалности, где коначи фортификационо опасују цркву. Импазантно се издиже и приказује из даљине када се путује до манастира.

Туристичка атрактивност верског споменика је још увек недовољна и неискориштена у складу са потенцијалом који поседује. Посетиоци манастира су превасходно упућени верници, организоване ђачке екскурзије и ређе културни туристи којима је ово примарна дестинација а не нека случајна пролазна тачка. Много је потенцијалних туриста којима би ово била занимљи-

ва дестинација да ли културна или верска само када би се упознали са свим квалитетима манастира и постали свесни ове вредне дестинације. Сада је на туристичким организацијама да укључе овај манастир заједно са осталим фрушкогорским манастирима у своје понуде и обавесте јавност о њиховом постојању и великом значају.

Опремљеност и изграђеност простора напредовала је последњих година. Значајно се улаже у изградњу и обнову манастира. Поред тога локални пут до манастира потпуно је обновљен. Изграђен је паркинг који доприноси туристичкој понуди манастира. Све ово значајно доприноси афирмацији манастира у туристичке сврхе. Услед лепог амбијента у ком се манастир налази требало би укључити и амбијенталну расвету, како би се што лепше ноћу истакао овај објекат. Током целог парка и прилазу манастира постоји основна расвета. Исто се могу наћи канте за отпатке, које не одударају од окружења (материјал дрво). Испред самог улаза у манастирске конаке налазе се две клупице за седење (материјал дрво), уз њих не постоји заклон од сунца, како би одмор учинио пријатнијим. У близини манастира урађена је каптажа извора, чиме је омогућен приступ води за пиће. Пре улаза у сам манастир налази се сувенирница (колиба изграђена од дрвета), где се могу купити разни предмети верске тематике. Потребно је изградити још дрвених клупа и столова унутар парка како би посетиоци могли да уживају у чистом ваздуху и тишини. Већ је поменуто да манастир поседује бројне богослужбене предмете, отварањем ризнице омогућило би се њихово излагање. Најбољи простор где би ризница била смештена јесу манастирски конаци.

Уклопљеност у туристичко богатство манастира Гргетег је задовољавајуће. У близини су сви остали фрушкогорски манастири који су лако доступни. Сваки од ових манастира представља појединачну туристичку дестинацију, али се могу и повезати формирајући један туристички производ. Значај туристичког потенцијала огледа се у томе што се на малом и добро повезаном простору налази велики број манастира, што знатно олакшава њихову посету формирајући јединствену верско-културну руту. Поред овога они се налазе на националном парку Фрушка гора, прелепи резерват природе са својим бројним богатствима. У близини манастира се налазе Сремски Карловци, место које одише културом и културним наслеђем. Све ово иде у корист целокупном утиску који манастир пружа и услед тога чини га привлачним туристима.

Општа оцена тренутних туристичких вредности изведена је у табели (табела 1) и указје на регионални значај културног добра са тенденцијом развоја ка културном добру од националног значаја, те поседује добре услове за развој туризма. Међу анализираним факторима највећи значај има положај и доступност манастира, док су други фактори мање више подједнаког значаја. Највише се може утицати на туристичку опремљеност локалитета, који је и добио најмању оцену, што би и требало да буде нека полазна тачка у даљем туристичком развоју манастира. Већина оцена елемената је подједнака, једино се појављују одступања код микролокацијског положаја и доступности, где оцена варира од 3,5 до 5,0.

Табела 1. Туристичка валоризација Манастира Грgetег по квалитативно-квантитативном методу

Table 1 – Touristic valorization of monastery of Grgeteg by qualitative-quantitative method

	Елементи туристичке валоризације						Општа туристичка вредност
	Микролокацијски положај и доступност	Уметничка вредност	Амбијент	Културно-историјски значај	Туристичка опремљеност	Уклопљеност у туристичко богатство	
Свештено лице	4,0	3,5	3,5	3,5	3,0	3,5	3,5
Туризмолог	3,5	3,0	3,0	3,0	3,0	3,5	3,2
Историчар	5,0	3,0	3,5	3,5	3,0	3,0	3,5
Просечна вредност	4,2	3,1	3,3	3,3	3,0	3,3	3,4

ЗАКЉУЧАК

Битан податак када говоримо о развоју верског туризма јесте његова експанзија и важност у данашње време. Година 2009. је проглашена од стране Светске религијске путничке асоцијације (World Religious Travel Association) и Светске туристичке организације (UNWTO) за годину верског туризма. Исте године хришћанство прославља 2.000 година од рођења Св. Апостола Павла, и 500 година од рођења реформатора Калвина (Стаменковић, 2009). Јасовски (2000) процењује да око 240 милиона људи годишње иде на ходочашће, већином Хришћани, муслимани и Хиндуси. Према процени Светске Туристичке Организације сваке године 300 до 330 милиона туриста посети верске објекте (Вујичић, 2009). Тачно може да се примети развој верског туризма у само једној деценији.

Ходочасници у великом броју посећују манастире и друга Света места најчешће за време црквених празника (храмовне славе), али и било ког вида слободног времена (годишњи одмор, викенд, продужени викенд, школски распусти, боловања) (Клаић, 1985). С обзиром да потпадају под форму краткотрајног верског туризма, манастирски комплекси се убрајају у секундарне дестинације, јер се туристи углавном задржавају неколико сати, а изузетак су ученици појединих скупова или прослава, који остају по неколико дана. У Православној цркви само они гости који добију благослов игумана манастира, могу се задржати дужи временски период у манастирима (Стаменковић, 2009).

Поред своје атрактивности и вредности културног блага, као и доброг положаја, манастир неће бити довољно посећен, ако потенцијални посетиоци нису свесни његовог постојања. Да би се ово променило потребна је промоција манастира и његово додатно уређење и опремање потребним садржајима, како би се задовољиле минималне туристичке потребе. Представљено

је богатство манастира како у духовном, тако и у материјалном погледу, затим добра повезаност са емитивним центрима, леп амбијент, уклопљеност у природно богатство, али шта даље, није само ово довољно како би се туризам даље развијао на поменутој локацији. За наредно промовисање потребна је посебна туристичка агенција, специјализована за религиозни и културни туризам, која би представљала верске објекте, широј јавности. Како би се боље приказало и представило наслеђе манастира, потребна је адекватна интерпретација. Није довољна само укупна вредност духовног и материјалног наслеђа, него и начин на који ће оно бити презентовано туристима. Данашњи посетиоци разликују презентације путем „пластичне“ историје и употребу неке иновативне методе интерпретације наслеђа. Tilden (1977) „интерпретацију“ види као „начин подстицања посетилаца на мање упитан и пасиван приступ посети локалитета.“ Дакле потребне су иновације при презентовању, како би се анимирали, додатно заинтересовали и активно укључили посетиоци. Презентацију треба ускладити са врстама туриста, сходно њиховим интересовањима. Занимања ђачке екскурзије, другачија су од занимања групе историчара уметности или верских путника, ходочасника.

Богатству садржаја свакако би допринело отварање ризнице, те излагање свих експоната које манастир поседује, као и излагање копија за оне експонате који више нису унутар њега, са ознаком где се налази оригинал. При формирању ризнице исто је важна интерпретација експоната и стручан водич (кустос), који би их представљао посетиоцима. Требало би тематски осмислити ризницу, са занимљивом причом како би се максимизирали утисци туриста.

Духовно богатство које чини манастир посебним јесте обичај који негују, односно „живот“ манастира хиландарским типиком (правила живота и бого-

Слика 2. Доношење иконе чудотворне Богородице тројеручице у Гретег Figure 2.

Passing the miraculous icon of the Virgin Trojerucica to Grgeteg

извор: Платонеум

служења у манастиру). Монашки ред манастира Гргетег живи по строгим начелима који се примењују на Хиландару, славећи верске празнике на исти начин као и Хиландар, нпр. свеноћна бденија (бденија се одржавају током целе ноћи). Током поменутих празника манастир посећује велики број верника одајући му почаст на тај начин. Највећу посећеност до сада Гргетег је имао током доношења у манастир најверније копије чудотворне иконе Богородице тројеручице 25. јула 2002. године, оригинал се налази у Хиландару (слика 2). Богородица тројеручица постала је, поред свете породице Бранковић, заштитни симбол Фрушке горе. Битан датум за манастир јесте и његова слава (Свети Никола), која се одржава 19. децембра и 22. маја, када манастир посећује велики број верника.

Формирање верске руте где, би се објединили сви манастири, допринео би бољем афирмисању манастира. Најбољи начин за обилазак руте било би пешке, што означава и негује симболику ходочашћа, а поред тога Фрушка гора представља одличан амбијент за планинаре и пешаке. Посетилац би могао да добије пергам, где би након обиласка манастира добио печат од сваког, што би му остајало као успомена и доказ о ходочашћу. Пример у свету је верска рута Сантијаго Ди Компостела, где туриста добија сертификат о успешно обављеном ходочашћу.

Најпопуларнији облици туризма би свакако били културни и верски, сходно основној сврси настанка манастира. Могуће је развијати и различите облике креативног туризма, као на пример иконописање, фрескописање, гравира, стари занати итд. Где би учесници имали прилику да изуче поменуте занате и да се опробају у њима. Богаћењу понуде допринела би производња манастирског вина и ракије, па чак и укључивање самих туриста у процес производње. Овакви примери срећу се на Светој Гори. Све поменуте облике туризма могуће је повезивати са облицима туризма који су могући на Фрушкој гори (рекреативни туризам, здравствени туризам, културни туризам, еко-туризам, геотуризам, вински туризам, рурални туризам и многи други).

ЛИТЕРАТУРА

1. Ахметовић-Томка, Д., (1994): Туристичка валоризација културно-историјских споменика, Зборник радова књига 24. Института за географију, Нови Сад.
2. Вујичић, М. (2009): Ризнице Фрушкогорских манастира и могућност њиховог коришћења у туризму, мастер рад у рукопису, Департман за географију, туризам и хотелијерство, ПМФ, Нови Сад.
3. Jaskowski, A. (2000): Geography of pilgrimage in Poland, *The National Geographical Journal of India*, 33(4): 422–429.
4. Клаић, Б. (1985): Речник страних речи (туђице и посуђенице), Накладни завод МХ, Загреб.
5. Матић, В. (2008): Манастир Гргетег, Платонеум, Нови Сад
6. Ракић Л. (2007): Фрушкогорски манастири, Платонеум, Нови Сад.

7. Стаменковић, И. (2009): Однос хришћанских цркава према верском туризму, магистарски рад у рукопису, Департман за географију, туризам и хотелијерство, ПМФ, Нови Сад.
8. Стрика Б. (1927): Фрушкогорски манастири, Загреб.
9. Tilden, F. (1977): *Interpreting Our Heritage*, Chapel Hill: University of North Carolina Press.
10. Ђурчић, Н. (1999): Туристичка валоризација Националног парка Дурмитор, Зборник радова, Институт за географију, Нови Сад, 29:78–90.
11. Фолић-Куртовић Н., Медовић П., Кулић Б., Ђекић М. (2008): Културно наслеђе Војводине, Завод за културу Војводине, Нови Сад.
12. Чомић, Ђ., Пјевач, Н. (1997): Туристичка географија, Савезни центар за унапређење хотелијерства-угоститељства, Београд.